

PÁRKÁNYI CSONGOR¹

Egy közel fél évtizedes aktív intézkedés a Szentszék felé

A nearly half decade active measure against the Holy See

Absztrakt

Az 1970-es évekre Budapest szerepe a Vatikánnal kapcsolatos hírszerzés vonalán kiemelt volt a Varsói Szerződés tagállamain belül. Nagy Töhötöm, fedőneve „FRANZ KIRCHENBAUER”, illetve gyakrabban „KŐMŰVES (SÁNDOR)” egyike volt a magyar állambiztonság által alkalmazott hálózati személyeknek, akiknek segítségével folyamatos feldolgozás alatt tartották a III/I-4 Osztály számára fontos szentszéki objektumokat, kiemelten az Egyházi Közügyek Tanácsát. 1974-1978 között több alkalommal hajtottak végre Nagy segítségével olyan aktív intézkedéseket, amelyek elősegítették a Magyar Népköztársaság jobb pozícióba kerülését a Szentszékkel folytatott tárgyalások során. A pozíciószerezésen túl további cél volt a Vatikán érdeklődési területének megismerése, orientálása és lehetőség szerinti dezinformálása is. Az aktív intézkedéseket általában egy, a Vatikán által megadott érdeklődési területről szóló, dezinformációs elemekkel ellátott, és a Szentszék számára is biztonságosnak tűnő konspirációs csatornán keresztül kijuttatott összefoglaló jelentések voltak.

Kulcsszavak: aktív intézkedés, Vatikán, dezinformáció, orientálás, pozíciószerezés

Abstract

In the members of the Warsaw Pact countries, Budapest became a specialist for the '70s in the intelligence against the Vatican. One of the agents, Töhötöm Nagy [with code name of "FRANZ KIRCHENBAUER" or mostly "KŐMŰVES (SÁNDOR)] was an important network person to work up some establishments, like the Council of Ecclesiastical Public Affairs of the Holy See for the Hungarian state security's III/I-4 Class. In 1974-1978 the Hungarian state security organs performed several times active measures by that agent. These actions affected better positions for the Hungarian People's Republic in the negotiations with the Papal diplomacy. Moreover the state security had some other targets with these

¹Pázmány Péter Katolikus Egyetem – Pázmány Péter Catholic University, E-mail: parkanyi.csongor@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1507-7364

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

active measures: they wanted to know the Vatican's area of interests for Hungary, and orientated or/and disinformated the Holy See. These active measures were commonly summaries of the Vatican's earlier given areas of interest with some changed parts. The documents were transported to Rome by a channel, which was safe-looking for the Holy See but actually it was not.

Key words: *active measures, Vatican, disinformation, orientate, getting positon*

A második világháborút követő több kisebb diplomáciai tapogatódzást követően² csak a második vatikáni zsinattal (1962-1965) párhuzamosan és erős összefüggésben, 1963. május 7-9. között került sor a Magyar Népköztársaság és a Szentszék közötti közvetlen tárgyalások megkezdésére, a magyarországi katolikus egyház helyzetével kapcsolatban. A tárgyalások eredménye az 1964. szeptember 15-én aláírt részleges megállapodásban csúcsozott ki. Ez koránt sem volt egy teljes körűen megoldást nyújtó eredmény, mivel külön jegyzőkönyvben voltak kénytelenek csatolni a függő kérdéseket is. Természetesen ezek az eredmények sem elhanyagolhatóak a hosszú diplomáciai szünetet követően, de mindenképpen a tárgyalások ténye volt az igazán fontos mindkét fél számára, amely egyben lehetővé tette a folytatásukat és továbbfejlesztésüket.³

Az 1970-es évekre Magyarország és Budapest szerepe kiemelkedett és stabil ponttá vált⁴ a Szentszékkel kapcsolatos hírszerzés vonalon⁵ az összes szovjet érdekszférába tartozó állam között. Köszönhetően a tárgyalópartneri viszony meglétére, és a nemzetközi helyzet változásai miatt. Ezzel párhuzamosan viszont nem szabad elfelejteni azt sem, hogy ugyan a Magyar Népköztársaság a felszínen tárgyalóképesnek mutatkozott, ha érdekei úgy kívánták, de ez nem tántorította el a pártvezetést további koncepciók és konstruált perek lefolytatásától egyházi személyekkel szemben, elég a híres Rózsa-perre⁶ vagy Lénárd Ödön többszöri bebörtönzésére⁷ gondolni.

A megváltozott nemzetközi viszony a korábbi korszakhoz képest még szükségesebbé, és a titkosszolgálatok személyi állományában az 1970-es évek elejére megtörtént minőségi változások lehetővé tették, hogy hírszerzésre alkalmas kapcsolatokat építsenek ki a Szent-

² Az első tapogatózó tárgyalásokról lásd: Stehle, Hansjakob: *Die Geheimdiplomatie im Vatikan. Die Päpste und die Kommunisten*. Benziger, Zürich, 1993.

³ A tárgyalásokról lásd: Fejérdy András: *Magyarország és a II. Vatikáni zsinat 1959–1965*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2011.

⁴ Az előzmények az 1950-es évekig visszamennek.

⁵ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 85.

⁶ Az elsőrendű vádlott Rózsa Elemér S. J. neve után kapott, ún. „világszolidarizmus-per”. Lásd: Bánkúti Gábor: *Jezsuiták a diktatúrában*. L'Harmattan–Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya–Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2011.

⁷ Piarista szerzetes, az utolsó, koncepciók per következtében börtönben ülő elítélt egyházi személy volt, aki csak 1977-ben szabadult. Lásd: Soós Viktor Attila: *Kádár kegyéből, a Vatikán kérésére*. Archívnet 10 (2010) 3. (http://archivnet.hu/politika/kadar_kegyebol_a_vatikan_keresere.html Letöltés ideje: 2017. március 17.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

székhez közel álló személyek, objektumok felé. Természetesen ilyen irányú próbálkozások voltak már korábban is, de az egyházi intézmények specifikus volta miatt nem értek el jelentős sikereket.⁸

A magyar hírszerző szervek megváltozott érdeklődését, pozíciószerző igényét és néhány tekintetben eszközeit, Nagy Töhötöm⁹ titkos megbízott hálózati személy tartásának azon időszakán keresztül mutatom be, amikor elsődleges foglalkoztatási területe a Vatikán elleni hírszerzés és dezinformálás volt.

Pál Andor r. százados volt 1972-től Nagy Töhötöm, azaz „KÖMŰVES” fedőnevű titkos megbízott, tartótisztje a III/II-1/b Alosztálynál. Pál r. százados ugyan messze nem rendelkezett olyan kvalitásokkal, mint korábbi tartója, Bárdos Gusztáv r. őrnagy,¹⁰ azonban jó érzéke volt Nagy kapcsolatainak kiaknázásában. Pál Andor ötlete volt, hogy mivel Nagy Töhötöm rendszeresen készített különböző összefoglalókat – az elhárító szervek számára végzett munkájából kifolyólag – az egyes dél-amerikai országok nagykövetségei számára, melyeket a nagykövetek alkalmanként továbbítottak a Szentszékhez delegált nemzeti diplomatáknak is,¹¹ ezért érdemes lenne ezt a lehetőséget az egyházi vonalon is kamatoztatni. Így „KÖMŰVES” azt a feladatot kapta, hogy írjon egy rövid, de tartalmas összefoglalót a Magyar Katolikus Egyház aktuális helyzetéről úgy, hogy az egyház érdekeit vegye elsődlegesen figyelembe, de közben a szocializmus túlzott kritikáját mellőzze. A kész irományt Nagyon keresztül tervezték eljuttatni a jezsuita rend római központjába, lehetőség szerint személyesen a jezsuita rend generálásához.¹²

Nagy megírta a kért jelentést, amelyet az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) részéről is jóváhagytak. Először Hernandeznek, a Magyarországra delegált kolumbiai ügyvivőnek adta át érdeklődés felkeltés, valamint tartalmi ellenőrzés céljából, akinek nagyon tetszett a munka. Javasolta „KÖMŰVESNEK”, hogy mutassa majd meg jó barátjának, Arrietának is, aki ekkor a Szentszékhez delegált kolumbiai nagykövetség egyik miniszteri rangú tisztségviselője volt. Hernandez ellátta Nagyt egy ajánlólevéllel is.¹³

⁸ ÁBTL 3.2.7. Cs-2/8 „HONTALANOK” 219-225.

⁹ Nagy Töhötöm, négyfogadalmas jezsuita pap, a KALOT egyik alapítója. 1945-1946 között vatikáni diplomata, amely időszakban komoly szerepet vállalt a Szentszék és a Szovjetunió között folytatott titkos tárgyalások során, majd P. Jean-Baptiste Janssens jezsuita provinciális Mindszenty József hercegprímás kérésének eleget téve Dél-Amerikába helyezte. Ott laicizálását követően szabadkőműves, majd az argentin nyomortelemek feltárója lett az ENSZ jóváhagyásával. A magyar állambiztonság 1966. szeptember 15-én szervezte be hazafias alapon „FRANZ KIRCHENBAUER”, később „KÖMŰVES SÁNDOR” [leggyakrabban használt formája szerint csak „KÖMŰVES”] fedőnéven. Nagy egészen 1979-es haláláig titkos megbízott hálózati személyként végzett kiemelten fontos operatív munkát a magyar szervek számára, leginkább a Vatikán felé történő hírszerzés vonalán.

¹⁰ Bárdos Gusztáv már egy új típusú, jól képzett tartótiszt-generáció igen tehetséges tagja volt, többek között pszichológusi végzettséggel is rendelkezett.

Lásd: https://www.abtl.hu/ords/archontologia/f?p=108:5:2648763598238292::NO::P5_PRS_ID:990580 (letöltés ideje: 2017. március 7.)

¹¹ ÁBTL 3.2.3. Mt-975/2 180.

¹² ÁBTL 3.1.2. M-37054 140.

¹³ ÁBTL 3.1.2. M-37054 155.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

„KÖMŰVES” 1973. szeptember 8-án érkezett Rómába, majd telefonon bejelentkezett Arrieta miniszterhez, aki másnap fogadta is. Nagy neki is megmutatta az elkészített jelentését, amely elnyerte a nagykövet tetszését is a tárgyilagos hangneme miatt. A miniszter úgy vélekedett, hogy az összefoglalót a Szentszéknek is érdemes lenne megkapnia, ezért telefonon beajánlotta Nagyot Gabriel Montalvo¹⁴ kolumbiai érseknek, aki ekkor egyben Agostino Casaroli¹⁵ közeli munkatársa volt az Egyházi Közügyek Tanácsában (*Consilium pro Publicis Negotiis*). Montalvo két nappal később fogadta is „KÖMŰVES”-t, és egy kellemes hangulatú beszélgetés keretein belül azt javasolta Nagynak, hogy mélyítse tovább a jelentést, és amint lehetősége lesz, juttassa azt el Arrietán keresztül hozzá. Ő majd továbbítani fogja Luigi Pogginak,¹⁶ akit néhány nappal korábban neveztek ki a közép- és kelet-európai szocialista országok ügyeivel megbízott apostoli delegátusnak. Montalvo jelezte Nagynak, hogy a Vatikán készen áll rendezni a szocialista országokkal való kapcsolatát, de félnek attól, hogy a másik oldal hamis ígéreteinek esnek áldozatul. Hozzáátette azt is, hogy ha Poggi megkapta a jelentést, akkor Nagy keresse fel Rómában, személyes megismerkedés céljából.¹⁷

Néhány nappal később „KÖMŰVES” Montalvo ajánlásával felkereste Vincenzo Miano érseket, a Nemhívők Titkársága (*Segreteria per i non crediti*) titkárát is. Ő a beszélgetésük közben szintén megbízta Nagyot egy magyar egyházzól szóló mű megírására.¹⁸ Ezen felül „KÖMŰVES” látogatást tett régi ismerősénél, a jezsuiták titkáránál, P. Rocconál is, aki azt javasolta neki, hogy adjon be egy reformtervezetet az 1974-1975. évi XXXII. jezsuita *congregatio generalis*ra. Ilyen beadványt csak négyfogadalmas jezsuita páterek adhattak be, de P. Rocco megerősítette,¹⁹ hogy Nagy megfelel ennek a kritériumnak laikus állapotában is. Végül Nagy Töhötömnek sikerült egy rövid, negyedórás vizitációt tennie Pedro Arrupe páter generálisnál is, de ennek csak formális jelentősége volt.²⁰

Nagy Töhötöm római útjáról szóló jelentése erősen felkeltette a magyar hírszerzés érdeklődését is, és a III/I-4 Osztály kérvényezte „KÖMŰVES” állományukba vételét, mivel az osztályon megállapították, hogy „olyan jelentős közvetlen és közvetett lehetőségekkel is rendelkezik, amelyek alapján egy folyamatos operatív feldolgozó munkát”²¹ tudnának indí-

¹⁴ Montalvo, Gabriel (1930-2006): Kolumbia érseke, befolyásos szerepkörrel az Egyházi Közügyek Tanácsában. Később pápai nuncius volt többek között Hondurasban, Nicaraguában, Fehéroroszországban, Jugoszláviában és az Amerikai Egyesült Államokban is.

¹⁵ Casaroli, Agostino (1914-1998): szentszéki diplomata, a Vatikán szocialista országokkal történő tárgyalásainak arca és az ún. *Ostpolitik* legismertebb képviselője. 1979-1990 között vatikáni államtitkár bíborosi minőségben.

¹⁶ Poggi, Luigi (1917-2010): szentszéki diplomata, 1973-tól az Egyházi Közügyek Tanácsa különleges ügyekkel foglalkozó megbízott delegátusa, a közép- és kelet-európai szocialista országok kormányai-val való kapcsolatokért volt felelős, így komoly szerepe volt a többek között a magyar-vatikáni tárgyalásokban is.

¹⁷ ÁBTL 3.1.2. M-37054 158–160.

¹⁸ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 39.

¹⁹ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/5 108.

²⁰ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/5 105.

²¹ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/5 224.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

tani, de ehhez szükségesnek gondolják a titkos megbízott átvételét. Ugyan az elhárítás először vonakodott átadni Nagyot, de egy kompromisszumos megoldás után rábólintottak.²² Így 1974 novemberétől a III/I-4 Osztály is nyilvántartásba vette Knopp János r. főhadnaghoz rendelve „KÖMŰVES” személyét, és előíranyozta a Vatikánnal kapcsolatos hírszerzési feladatainak és lehetőségeinek meghatározását. Feladattervét 1974. november 27-én a Jézus Társasága és a Vatikáni Államtitkárság orientálásával, illetve dezinformációs anyagok készítésével, továbbá információszerző, tippkutató műveletekkel kapcsolatban készítették el.²³ A feladatok irányultságából látszik, hogy a III/I-4 Osztály milyen komoly elvárásokat fogalmaztak meg Nagy foglalkoztatásával kapcsolatban.²⁴

Nagy Töhötöm még az elhárítás megbízásából és az ÁEH felügyeletével készítette el a magyarországi katolikus egyház a korszakban aktuális, de általános irányultságú értékelését „*Az Egyház helyzete Magyarországon*” címmel. A jelentésben megpróbált egy olyan semleges álláspontot képviselni, amelyben aggódik az egyház helyzetéért. Az aktuális viszonyokhoz mérve, katolikus szempontból is több ízben megfelelőnek tekinthető a beszámoló, melyet bizonyít Pál Andor értékelése is:

„A jelentésben mindkét oldalon „jó” akar maradni, keresi a középutat, magatartási vonalnak jó lenne, a szépséghibája csupán az, hogy ő maga is így akarja, következetes meggyőződéssel csinálja. Bárhogyan is akarja az egyház megreformálását, azt nem akarja észrevenni, hogy az a *luxus hajó, amin utazik a víz alatt már léket kapott és lassan, de biztosan süllyedőben van* [kiemelés tőlem: P. Cs.]”²⁵

Az összefoglaló jelentés után írták meg Kerkai György²⁶ társszerzőségével – P. Rocco kérésének eleget téve – beadványukat a jezsuita *congregatio generalis*ra. Javasolták benne, hogy a Jézus Társasága részéről szükséges lenne bővíteni a renden belüli lelkigyakor-

²² A kompromisszum szerint Nagy a III/II-1/b Alosztály számára ugyanúgy, de alacsonyabbi intenzitással készítette a követségekről szóló jelentéseit.

²³ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 57–63.

²⁴ Érdekes adalék, miszerint két nappal korábban, november 25-i jelentésében „VÁGI” (Orosz József r. őrnagy, a „VILÁGOSSÁG” rezidentúra vezetője) azt írja „PALOTÁS”-nak (nem sikerült biztosan beazonosítanom, feltételezésem szerint Palotás Rezső nagykövet lehet), hogy mennyire nem tudtak beépülni a feldolgozás alatt álló pápai objektumokba, azok specifikus egyházi mivolta miatt. Helyette azt javasolja, hogy csak azokat a vatikáni célpontokat kezdjék el feldolgozás alá vonni, amelyekben a magyar államot érintő információkat beszerzik, a központba eljuttatják, felhasználják és tárolják. Ezek pedig a következők: a Vatikáni Államtitkárság, az Egyházi Közügyek Tanácsa és a Titkos Irattár. Nagy ügynöki tevékenysége pontosan beleillik ebbe az új koncepcióba. Lásd: ÁBTL 3.2.7. Cs-2/8 „HONTA-LANOK” 219–225. Kiemelendő, hogy „VÁGI”-nak teljesen igaza van a korábbi beépülési tervek sikerelenségével kapcsolatban, mivel magyar kapcsolat nem volt az Államtitkárságon belül, ahol egyébként is csak nagyon megbízható egyházi személyeket foglalkoztatnak. Oda még a CIA is csak két hálózati személyt tudott beépíteni, de ezek a személyek is hamar dekonspirálódtak. Lásd: ÁBTL 3.2.5. O-8-552/12 „NÉRŐK” 94. A „Világosság” rezidentúráról lásd: Szabó Csaba–Soós Viktor Attila: „Világosság”. *Az Állami Egyházügyi Hivatal és a hírszerzés tevékenysége a katolikus egyház ellen*. Új Ember–Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány, Budapest, 2006.

²⁵ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/5 146.

²⁶ Kerkai Jenő öccse, szintén négyfogadalmas jezsuita páter.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

latokat szociális vonatkozásban is, illetve általánosan nagyobb szociális szerepvállalásra ösztönöztek, de a jezsuiták hatalmi céljainak mellőzésével. Továbbá szükségesnek tartották, hogy foglalkozzanak a tömegek hétköznapi igényeivel is, mivel a szocializmussá váló kommunizmus egyre nagyobb támogatottsággal bír, amely változás erősen érinti a katolikusokat is. Összegzésük szerint, amennyiben nem fordulnak az átlagpolgár felé, akkor nem lesznek képesek semmilyen lényeges társadalmi hatás elérésére.²⁷

Mindkét jelentést Nagy Töhötöm juttatta ki „illegális” útvonalon, hogy azok megőrizték a hitelességüket, és a vatikáni szervek számára is megbízható, biztonságos csatornának tűnjon a célba juttatás módja. Természetesen minden ilyen alkalommal szükséges volt az állambiztonság jóváhagyása is. Ennek az „illegális” útvonalnak az első lépése volt, hogy Nagy elvitte a levelet az egyik általa megbízott dél-amerikai diplomatának.²⁸ Amennyiben az illető elvállalta a feladatot, akkor a megbízott személy, autóba ülve Bécsbe ment a levéllel együtt, és ott személyesen a pápai nunciának vagy a helyettesének adta át, aki ezt követően többnyire futárral küldte tovább Rómába.²⁹ Operatív szempontból ezzel a módszerrel egyszerre tudták erősíteni a dél-amerikai diplomaták és a Szentszék bizalmát is Nagy Töhötöm irányába, miközben mindkét oldalt sikerrel játszották ki a magyar szervek érdekeinek megfelelően.³⁰

„KÖMŰVES” 1974. december 5-én indult Rómába, miután informális módon jelzést kapott arra vonatkozóan, hogy beadványai célba értek. Az újtájjal kapcsolatos feladatterv elsődleges célja az volt, hogy felkeltse személye iránt az érdeklődést, és elfogadtassa magát a jezsuita vezetés előtt, másodlagos célja pedig, hogy kapcsolatba kerüljön a Vatikáni Államtitkárság valamely vezető hivatalnokával. Amikor egy beszélgetés során komolyabb kérdéseket tettek fel neki, a beadványokban foglaltakat kellett erősítenie, illetve a valóságnak megfelelő módon kellett azokra válaszolnia.³¹ Továbbá megbízást kapott, hogy sötét hírszerzéssel szerezzen információt a Vatikán Magyarországgal kapcsolatos megítéléséről, szándékairól, valamint végezzen tippkutatást olyan személyek irányába, akik hasonló világnézetűek, mint Nagy.³²

Nagy Töhötöm Rómába érkezve felkereste néhány régebbi barátját, többek között Nyisztor Zoltánt és a jezsuita Alszeghy Zoltánt is. Tőlük megtudta, hogy befogadták a Kerkai Györggyel közös beadványukat a jezsuiták általános rendi gyűlésére. Mivel összesen 2 020 darab érkezett a *congregatio generalisra*, amelyeknek akkor még tartott az egybegyűrése, és latinra fordítása, ezért konkrét eredményekről barátai nem tudtak még be-

²⁷ ÁBTL 3.2.3. Mt-975/3 13.

²⁸ Első alkalommal Rodriguez Nin uruguayi nagykövet vállalta el a feladatot, de később más diplomatákat is rá tudott venni a jelentések továbbítására.

²⁹ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 65.

³⁰ Ezzel kapcsolatban felmerül a korábban felvetett hipotézis, miszerint elképzelhető Nagy többirányú információáramoltatása: a végleges levélbe nem láthattak bele a magyar szervek, csak abba a részébe, amelyet jóváhagytak.

³¹ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 57.

³² ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 59-63.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

számolni.³³ Hernandez kolumbiai nagykövet még Budapesten ismételten ellátta ajánlólevelével egy másik közeli barátjához, Antonio Rocha, Vatikán mellé delegált kolumbiai nagykövethoz. Nagy megjelent nála, és kérte, hogy ajánlja be Luigi Poggihoz vizitációs célból, de ekkor még meghiúsult a találkozó, mivel Poggi házon kívül tartózkodott.³⁴

Mivel „KÖMŰVES” mindképpen találkozni szeretett volna Poggival, ezért a tervezettnél több időt töltött Rómában. Az így nyert szabadidejében is komoly operatív munkát végzett, előre nem várt eredménnyel: sikerült találkoznia Vincenzo Mianoval. Az általa adott egy évvel korábbi megbízás jó ürügyül szolgált arra, hogy ha Nagy Rómában jár, feltétlenül keresse fel. Miano több esetben is provokatív kérdéseket tett fel a magyarországi egyház helyzetéről, de Nagy végig sikeresen a szerepében tudott maradni, és érvekkel, illetve tapasztalati példáival komoly benyomást tett másodjára is a Nemhívók Titkársága titkárára.³⁵ Az állambiztonság értékelése szerint Nagynak befolyást sikerült gyakorolnia Mianora, de ennél is fontosabb, hogy úgy tűnt számukra: a titkár elfogadta „KÖMŰVES” személyét, amelyre ettől fogva operatív szempontból építeni tudtak.³⁶

A várakozás végül meghozta gyümölcsét: 1974. december 19-én, Luigi Poggi, az Egyházi Közügyek Tanácsának különleges ügyekkel foglalkozó megbízottja, és az európai szocialista országokkal kapcsolatos ügyek koordinálásáért felelős apostoli delegátus, az irodájában személyes audiencián fogadta „KÖMŰVES”-t. Ez köszönhető volt a budapesti kolumbiai nagykövet, és a Vatikán mellé akkreditált kolumbiai nagykövet ajánlóleveleinek is. A beszélgetés első fele Poggi részéről Nagy kapcsolatainak felméréséből állt, majd miután elégedett volt a válaszokkal, egyre több kérdést tett fel az ÁEH vezetőivel kapcsolatban. Ezt követően Poggi rátért kérdéseiben a Kádár- és a Rákosi-rendszer összehasonlítására,³⁷ végül Mindszenty József bíboros helyzetére is. Nagy Töhötöm ekkor elmesélte a saját tapasztalatait, benyomását a hercegprímásról, és a kettejük személyes történetét, amelyet a delegátus nagy érdeklődéssel hallgatott. Luigi Poggi a beszélgetés végén jelezte „KÖMŰVES” felé, hogy megkapta a beadványát, és az el is nyerte a tetszését, de arra kéri, hogy bővítsé ki „saját belátása szerint”,³⁸ esetleg az egyház helyzetére vonatkozó további meglátásokkal és személyek, hivatalok jellemzésével is. Így a magyar szervek egy olyan jelentős behatolási lehetőséghez jutottak Poggi felé, amellyel korábban nem rendelkeztek és lehetőségeik szerint ki is akartak használni.

Knopp János r. főhadnagy „KÖMŰVES” 1974-es római küldetéséről szóló összefoglaló jelentésében kitért arra, hogy komoly sikerként könyvelhetik el, hogy Nagy jezsuita kapcsolatain keresztül megszerezte a *congregatio generalis* néhány belső dokumentumát. Rámu-

³³ ÁBTL 3.2.3. Mt-975/3 81-97.

³⁴ ÁBTL 3.2.3. Mt-975/3 103.

³⁵ ÁBTL 3.2.3. Mt-975/3 110.

³⁶ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 97.

³⁷ Érdemes megemlíteni, hogy a delegátus 1974. augusztus 2-án Budapesten járt hivatalos látogatás alkalmával, így ekkor nyilvánvalóan személyes benyomásokat kapott a magyarországi helyzetről. Ebből kifolyólag Nagynak természetesen olyan válaszokat kellett adnia, amelyek megfeleltek Luigi Poggi tapasztalatainak. Lásd: ÁBTL 3.1.2. M-37113 265.

³⁸ ÁBTL 3.2.3. Mt-975/3 131.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

tatott, hogy az állambiztonság időben értesülhet az általános gyűlésen várható eredményekről, mert barátai biztosították Nagyot, hogy további dokumentumokat is eljuttatnak hozzá, ha lehetőségük nyílik rá. Knopp kiemelte, hogy Nagy ismerősein keresztül újabb kompromittáló adatok kerültek birtokukba, több emigrációs római katolikus pap helyzetéről, belső konfliktusaikról. Várakozáson felüli eredményként értékelte Vincenzo Mianoval történt találkozását, de természetesen a legnagyobb sikerként a Luigi Poggival történő találkozását, és a tőle kapott megbízatását ismerte el, amely új, addig nem elérhető, komoly operatív értékkel bíró csatorna megnyitását tette lehetővé.³⁹

Nagy Töhötöm hazaérkezése után, Poggi kívánságának megfelelően szinte azonnal információgyűjtésbe kezdett egyházi kapcsolatain keresztül. Az így nyert adatait át- és összeszedolgozták más, Miklós Imre és a BM III/III-1 Osztály által adott anyagokkal is. Így olyan kiegészítéseket tettek hozzá, amelyek alapjaikban ugyan tényekre támaszkodtak, de a rajtuk végbevitt szándékos torzítások miatt alkalmasak lehettek a vatikáni körökben hamis illúziók keltésére. Az ilyen formán elkészült szöveget Nagy stílusa szerint átírták és lefordították vele.⁴⁰ A jelentés készítésekor figyelembe kellett venniük azt a fontos körülményt is, miszerint a Szentszék számos információs csatornával és ellenőrzési lehetőséggel rendelkezett a vizsgált korszakban is.⁴¹

Az 1975. augusztus 28-án, Benkei András belügyminiszter által jóváhagyott, és a korábban már használt „illegális” úton kijuttatott anyaggal többes célt kívántak megvalósítani.⁴² Elsődlegesen teljesíteni akarták Poggi delegátus Nagyhoz intézett kérését az összefoglalóval kapcsolatban. Továbbá így tervezték állandósítani a szocialistának nevezett rendszer egyházpolitikai céljainak megfelelő anyagok kijuttatását, ezzel elősegítve vatikáni *Ostpolitik* fenntartását, de olyan módon, hogy a Szentszék és az ÁEH közti tárgyalásokon jobb pozíciót tudjanak kivívni a saját szempontjaik szerint. Végezetül egy ilyen anyaggal megerősíthették „KÖMŰVES” helyzetét a delegátus előtt, amelynek köszönhetően közelebb juthattak a Vatikán érdeklődési területeinek megismeréséhez.⁴³

1976. január 9-25. között Nagyot és feleségét Rómába utaztatták, hivatalosan turistaút alkalmával azért, hogy „KÖMŰVES” tájékozódni tudjon kijuttatott anyagának célba érkezéséről és fogadtatásáról. Kihasználták azt a lehetőséget, hogy Nagy látogatására közvetlenül Poggi budapesti útja előtt került sor, így valószínűsíthették, hogy a delegátus tapintatos bejelentkezés esetén is fogadni fogja a hálózati személyt. Új dezinformációs anyagként kiokosították Nagyot a moszkvai Ateista Intézet 1975. évi, valóban megrendezett ülészakánának eredményeiről, illetve a határozatok összefoglalt, és szándékosan félrevezető értékeléséről is.⁴⁴

³⁹ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 78-98.

⁴⁰ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 139.

⁴¹ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 207.

⁴² ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 161.

⁴³ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 140.

⁴⁴ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 189.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

Nagy Töhötöm óvatos telefonhívásának hatására Luigi Poggi már másnap, 1976. január 14-én fogadta is. Hosszasan megköszönte a beszámolót, és kiemelte annak precizitását. Ezt követően felkérte az ügynököt, hogy ugyan előző alkalommal az „okosságára bízta” a témaválasztást, de most konkrétan arra kéri, hogy írjon egy alapos összefoglalást a magyar hitoktatás aktuális helyzetéről, mivel ezzel kapcsolatban sok, egymásnak homlokegyenest ellentétes információt kaptak. A beszélgetés további részében Poggi kikérte Nagy véleményét a leendő hercegprímás személyével kapcsolatban, de az ügynök kitért a válaszadás elől. A delegátus ekkor néhány, „KÖMŰVES” által csak felületesen vagy egyáltalán nem ismert egyházi személyről kezdte kérdezni, de Nagy kiváló rögtönzőképességének és taktikai érzékének köszönhetően megfelelő válaszokat tudott adni.⁴⁵ Az állambiztonság teljes mértékben sikeresnek ítélte meg az akciót, mivel elérték az ügynök újbóli megbízását, és jobban megismerhették a Szentszékét foglalkoztató kérdéseket. A sikeres akcióért dicséretben részesítették az ügynököt.⁴⁶

A hitoktatás helyzetével kapcsolatos anyag megszerkesztése a korábbiaktól eltérően nehezen indult. Nagy Töhötöm ugyan a szokásos és elvárt lendületével kezdett bele az információk megszerzésébe az egyházi kapcsolatain keresztül, de az ÁEH részéről az elején tapasztalt támogatás után elzárkóztak a III/1-4 Osztállyal való együttműködéstől. Knopp János ezt a kitérő magatartást azzal próbálta magyarázni, hogy az ÁEH rosszul értelmezte „BLANC” fedőnevű ügynök⁴⁷ ebben a témában adott korábbi jelentését.⁴⁸ Az összefoglaló elkészült ugyan, de az ÁEH ignoráló magatartása miatt nem tudtak konzultálni több lényegi kérdéssel kapcsolatban, így az anyag kijuttatása komoly, több mint egy éves késedelmet szenvedett.

A csúszás ellenére Luigi Poggi delegátus nem feledkezett meg az 1976. januári kéréséről. Mivel a kész anyag nem érkezett meg az addig megszokott időn belül, ezért még az év decemberében üdvözlőlapot küldött G. Villar uruguayi nagykövetnek.⁴⁹ Villar⁵⁰ továbbadta a lapot Nagynak, aki az állambiztonsággal együtt Poggi sürgetéseként fogta fel az üzenetet.⁵¹ Végül 1977. májusra sikerült konzultálniuk az ÁEH képviselőjével, és az így jóváhagyott összefoglalót még abban a hónapban kijuttatták a szokott útvonalon keresztül Rómába.⁵²

A dezinformációs anyagok kijuttatása többször szünetelt rövidebb időre, mert Nagy Töhötöm gyakran betegeskedett idős korából kifolyólag, de véglegesen csak az 1979 februárjában bekövetkezett halála vetett véget a csatornának. „KÖMŰVES” halála komoly veszteség volt a hírszerzés számára, mivel Nagy helyzete különleges volt a magyar hálózati

⁴⁵ ÁBTL 3.2.3. Mt-975/3 244–251.

⁴⁶ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 189.

⁴⁷ Bagi István, a Pápai Magyar Intézet rektora 1973–1979 között. „BLANC” fedőnéven volt foglalkoztatva.

⁴⁸ ÁBTL 3.2.3. Mt-1109/1 154.

⁴⁹ Néhány hónappal korábban váltotta le Rodriguez Nint az uruguayi nagyköveti székben.

⁵⁰ Elődjéhez hasonlóan, baráti viszonyban volt Nagy Töhötömmel.

⁵¹ ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/6 221.

⁵² ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/7 63.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2017. X. évfolyam 2. szám

személyek között és nem volt pótolható. Ugyan az általa végzett hálózati munka közvetlen eredményei nehezen határozhatóak meg, de az informális csatornákon megkapott jelzések szerint hatással volt elsődlegesen Luigi Poggi delegátusra, és ebből következően a magyar-szentszéki tárgyalások menetére is. Továbbá segítette a magyar szervezetet informálódni az Egyházi Közügyek Tanácsának hírigényével kapcsolatban, így előzetesen fel tudták mérni a Vatikán érdeklődését a magyar katolikus egyház helyzetét illetően. Nagy Töhötöm, amennyiben nem dekonspirálta magát Poggi előtt – „KÖMŰVES” korábbi életútját ismerve nem lehet teljes bizonyossággal kizárni ezt a lehetőséget sem –, akkor mindenképpen hozzájárult ahhoz, hogy a Magyar Népköztársaság jobb pozíciókkal rendelkezzen a Szentszékkal folytatott tárgyalások során. Utóbbi mai szemmel nézve nem feltétlenül tűnik nagy eredménynek, de fontos kiemelni, hogy a vizsgált korszakban, az egyik elsődleges hírszerzői feladat volt – a Vatikánnal kapcsolatos hírszerzési vonalon – a jobb tárgyalási pozíció elősegítése. Így munkája mindenképpen jelentős értéket képviselt a magyar szervezet számára.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1. ÁBTL 3.1.2. M-37054 „FRANZ KIRCHENBAUER”; „KÖMŰVES SÁNDOR”
2. ÁBTL 3.1.2. M-37113 „TÓTH PÉTR”
3. ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/5–7 „FRANZ KIRCHENBAUER”; „KÖMŰVES SÁNDOR”
4. ÁBTL 3.2.3. Mt-975/2–3 „FRANZ KIRCHENBAUER”; „KÖMŰVES SÁNDOR”
5. ÁBTL 3.2.3. Mt-1109/1 „BLANC”
6. ÁBTL 3.2.5. O-8-552/12 „NÉRÓK”
7. ÁBTL 3.2.7. Cs-2/8 „HONTALANOK”
8. Stehle, Hansjakob: *Die Geheimdiplomatie im Vatikan. Die Pápste und die Kommunisten*. Benziger, Zürich. 1993.
9. Fejérdy András: *Magyarország és a II. Vatikáni zsinat 1959–1965*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2011.
10. Bánkúti Gábor: *Jezsuiták a diktatúrában*. L'Harmattan–Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya–Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2011.
11. Soós Viktor Attila: *Kádár kegyéből, a Vatikán kérésére*. Archivnet 10 (2010) 3. (http://archivnet.hu/politika/kadar_kegyebol_a_vatikan_keresere.html (Letöltés ideje: 2017. március 17.))
12. https://www.abtl.hu/ords/archontologia/f?p=108:5:2648763598238292::NO::P5_PRS_ID:990580 (Letöltés ideje: 2017. március 7.)